

INNLEDNING. TIDLIG- OG MELLOMMESOLITTISKE LOKALITETER UNDERSØKT I REGI AV VESTFOLDBANEPROSJEKTET

Stine Melvold

Vestfoldbaneprosjektet presenterer resultatene fra utgravningene i tre bind. Store deler av dette første bindet omhandler de eldste boplassene som er undersøkt, i tillegg til de forutgående kapitlene, som gjennomgår prosjektets bakgrunn, administrasjon, metodevalg og erfaringer. Totalt ti lokaliteter presenteres her. Alle er datert til eldre steinalder, nærmere bestemt til tidligmesolitikum og mellommesolitikum, samt overgangen til senmesolitikum, fra ca. 8800 f.Kr. til 6100 f.Kr. (9500–7300 BP). Bind 2 tar i sin helhet for seg de resterende 21 lokalitetene som Vestfoldbaneprosjektet har undersøkt. I forhold til datering er tyngdepunktet her senmesolitikum–tidligneolitikum. Ellers er det stor spennvidde i dateringene av lokalitetene i bind 2, fra overgangen mellommesolitikum–senmesolitikum til jernalder og middelalder. Vestfoldbaneprosjektets første to bind omhandler altså i hovedsak resultater fra de arkeologiske utgravningene. Tredje og siste bind presenterer en del av de mer omfattende naturvitenskapelige undersøkelsene som er gjennomført, prosjektet oppsummeres, og undersøkelsene diskuteres i et større perspektiv.

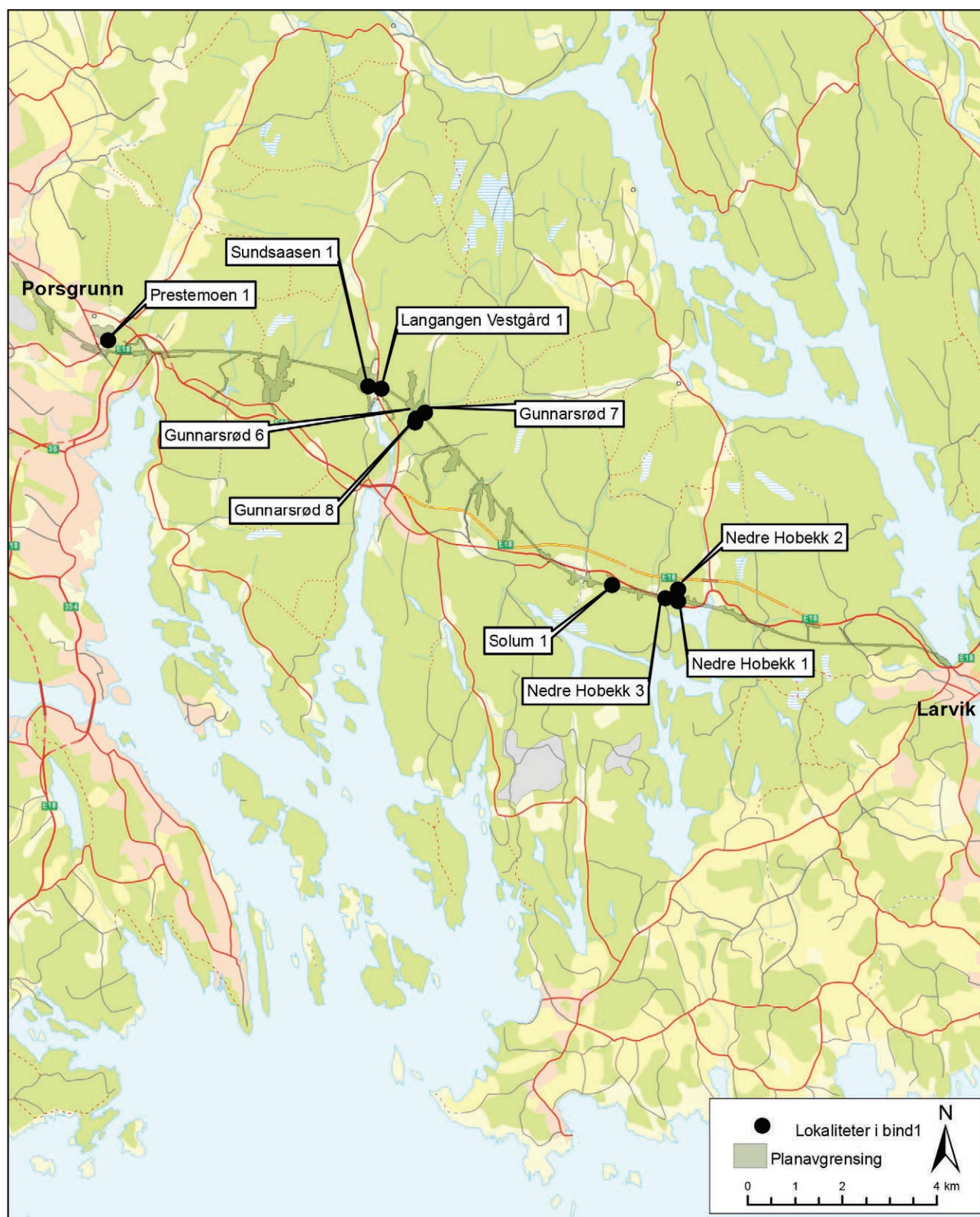
I første omgang skal de eldste undersøkte boplassene ved Vestfoldbaneprosjektet presenteres, og dette følger fortløpende nedenfor i kronologisk rekkefølge. Den enkelte lokalitet presenteres nokså detaljert, og denne framstillingen er organisert likt, men lokalitetenes variasjon vil likevel legge føringer på framstillingene. Utgravningens forløp gjennomgås, og deretter funnmaterialet og undersøkte strukturer, som videre visualiseres i spredningsanalyser. Målet med dette er å skille ut forskjellige aktivitetsområder og en intern boplassorganisering. Deretter drøftes dette opp mot naturvitenskapelige analyser der det finnes, særlig med hensyn til datering og bruksfaser. Den enkelte lokalitet blir til slutt diskutert i en større kontekst i forhold til prosjektets overordnede problemstillinger. Når det gjelder Vestfoldbaneprosjektets utgravnings- og dokumentasjonsmetode, er dette grundig omtalt i kapittel 2.6 og berøres bare kort i de enkelte kapitler nedenfor, særlig der det har vært behov for lokale tilpasninger av utgravningsmetoden. Generelt har

det vært etterstrebet at utgravningene av lokalitetene skal følge den samme framgangsmåten gjennom hele prosjektet, slik at resultatene blir sammenlignbare, og også i forhold til tidligere utgravninger i museumsdistriktet. I dette bindet omtales stort sett boplasser som lå i utmark, og det er gjennomgående brukt konvensjonell steinalderutgravning ved undersøkelsene av disse. Dette innebærer maskinell avtorving, håndgraving i ruter og mekaniske oppdelte lag med vannsålding av all masse, og flateavdekking til slutt der det har vært mulig. To av lokalitetene krevde en noe annerledes tilnærming i felt. Prestemoen 1 lå mellom en vei og kanten av et sandtak og var svært forstyrret av moderne aktivitet; framgangsmåte og metodevalg måtte dermed tilpasses denne situasjonen underveis i undersøkelsene. Gunnarsrød 6 lå i dyrket mark/beitemark, og det ble her benyttet maskinell sålding av åkerlaget, før de mer uforstyrrede lagene under åkerlaget ble gravd ut på konvensjonelt vis.

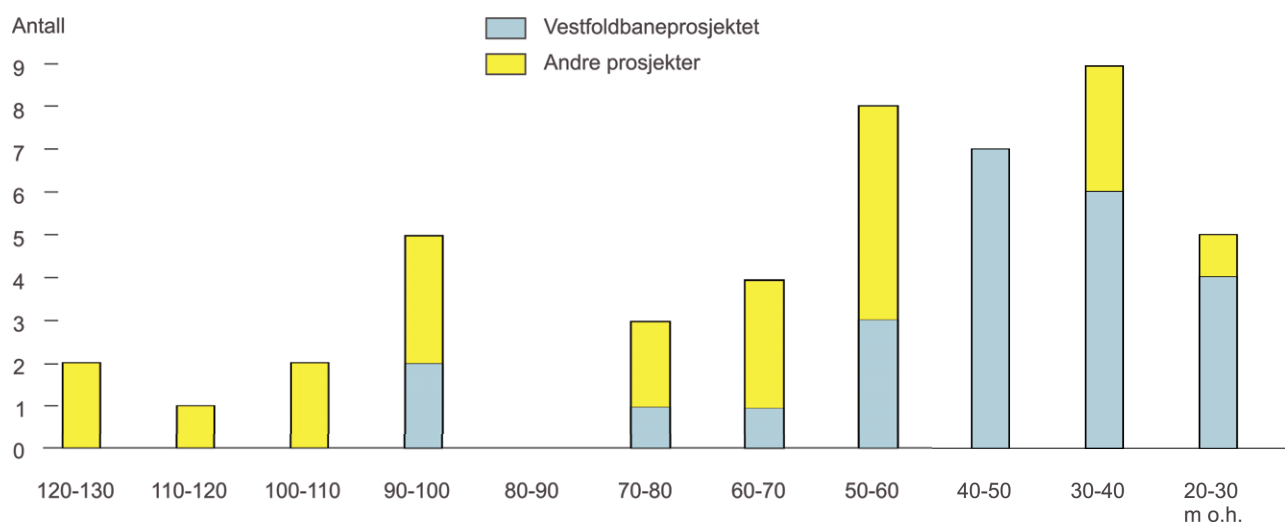
Jernbanetraseen strekker seg grovt sett fra Larvik i øst til Porsgrunn i vest. Langs denne strekningen er høydeprofilen slik at de høystliggende områdene befinner seg lengst mot øst og de lavereliggende mot vest. Alle boplassene fra eldre steinalder er knyttet til datidens strandlinje, og flertallet av dem som omtales i dette bindet, befinner seg dermed i den høyereliggende delen av traseen nær fylkesgrensen mellom Vestfold og Telemark. Landskapet i disse områdene av traseen er et karakteristisk kullelandskap med mange små dalganger, bratte fjellsider og relativt små løsmasseavsetninger. Langs åssidene er det dannet terrasser med morene- og elveavsetninger, hvor fiske- og fangstlokalitetene fra steinalderen finnes. Området var et skjærgårdslandskap skjermet mot vær og vind. På Vestfoldsiden av traseen lå de eldste lokalitetene prosjektet har undersøkt: fire mindre boplasser som er strandlinjedatert til tidligmesolitikum/begynnelsen av mellommesolitikum, Solum 1 og Nedre Hobekk 1, 2 og 3. Rett på den andre siden av fylkesgrensen finnes Langangsfjorden i Telemark, som i dag er siste rest av et fjordsystem som strakk seg lenger inn i landet. Dette dannet gode muligheter for kysttransport i

Lokalitetsnavn	Delområde	C-nr.	Antall litriske funn	Høyde over havet	Dateringjf. strandlinje	Dateringjf. C14 (antall)	Lokalitetens periodetilhørighet, vurdert etter typologi, strandlinje og C14-resultater
Nedre Hobekk 2	Larvik kommune Vestfold	C58367	491	95–99	8800 f.Kr. (9500 BP)	-	Tidligmesolitikum
Solum 1	Larvik kommune Vestfold	C58369	290	94–95	8800–8400 f.Kr. (9500–9100 BP)	-	Tidligmesolitikum
Nedre Hobekk 1	Larvik kommune Vestfold	C58366	78	78	8500–8200 f.Kr. (9200–8900 BP)	-	Tidligmesolitikum
Nedre Hobekk 3	Larvik kommune Vestfold	C58368	450	72–75	8300 f.Kr. (9200 BP)	-	Tidligmesolitikum/ mellommolitikum
Sundsaaen 1	Langangen/ Ønnadalen vest	C58011	6649	62–66	7500–7200 f.Kr. (8500–8200 BP)	-	Mellommolitikum
Gunnarsrød 7	Langangen/ Gunnarsrød	C58007	12 363	55–59	7200–6800 f.Kr. (9000–8600 BP)	4446–4360 f.Kr. (5563 ± 30 BP) 263–394 e.Kr. (1697 ± 26 BP)	Mellommolitikum
Prestemoen 1	Pasadalen/ Tolleskogen Eidanger kirke	C58364	5806	55	7700–7600 f.Kr. (8600 BP)	7700–7600 f.Kr. (8600 BP) (3 dateringer, 1 på bein og 2 på hasselnøttskall)	Mellommolitikum
Gunnarsrød 8	Langangen/ Gunnarsrød	C58008	754	52	7000–6600 f.Kr. (9000–8600 BP)	-	Mellommolitikum
Langangen Vestgård 1	Langangen/ Ønnadalen øst	C57601	15 515	48	6650 f.Kr. (7750 BP)	6800–6600 f.Kr. (8000–7700 BP) (13 dateringer på kull og bein)	Mellommolitikum
Gunnarsrød 6	Langangen/ Gunnarsrød	C58006	11 756	46–47	6500–6100 f.Kr. (7600–7300 BP)	2278–2031 f.Kr. (3735 ± 35 BP) 514–392 f.Kr. (2369 ± 24 BP) 649–769 e.Kr. (1330 ± 27 BP) 1046–1219 e.Kr. (883 ± 23 BP) 1479–1640 e.Kr. (335 ± 25 BP) 2030–1897 f.Kr. (3608 ± 25 BP)	Overgang mellommesolitikum– senmesolitikum

Figur 3.1. Tabell over lokaliteter som presenteres i dette bind.
Figure 3.1. Table of sites presented in this volume.

Figur 3.2. Topografisk kart over lokaliteter som presenteres i dette bind; jamfør tabellen på motsatt side.
Figure 3.2. Topographical map of sites presented in this volume; see table on opposite page.

Figur 3.3. Utgravde steinalderboplasser til og med 2012: Vestfoldbaneprojektet (blått) og andre arkeologiske undersøkelser (gult) i samme område, fordelt etter høyde over havet.

Figure 3.3. Investigated Stone Age sites prior to and including 2012: The Vestfoldbane Project (blue) and other archaeological investigations in the same area (yellow), divided by m.a.s.l.

smult farvann i eldre steinalder. To av de mellommesolittiske lokalitetene som presenteres, befant seg innerst i dagens Langangsfjord, på hver sin side av Ønnadalen: Langangen Vestgård 1 og Sundaasen 1. I en sidearm til Langangsfjorden ligger området Gunnarsrød, hvor en grunn bukt kan ha vært en viktig lokaliseringfaktor i eldre steinalder. Her ble det undersøkt tre boplasser, som også omtales i dette bindet, Gunnarsrød 6, 7 og 8. Førstnevnte dateres til overgangen mellom mellom- og senmesolitikum, de to sistnevnte er mellommesolittiske. Det er også undersøkt én mellommesolittisk lokalitet nærmer Porsgrunn, Prestemoen 1, på et høydetrug ved Eidanger kirke. Boplassens beliggenhet er strandbundet, inne i datidens Eidangerfjord.

Det er store variasjoner i boplassenes karakter. Gjennomgående er de eldste lokalitetene små og med få gjenstandsfunn i forhold til de yngre, som tabellen viser. Den vanlige oppfatningen er at dette speiler store forskjeller i bosetningsmønstre, fra en mobil levemåte i pionerfasen til en mer områdetilknyttet levemåte mot slutten av eldre steinalder. Hvor langt tilbake i tid dette stabile og stedbundne mønsteret i kystbosetningen går, er en av de to hovedproblemstillingene for Vestfoldbaneprojektet. Problemstillingen er særlig relevant for de lokalitetene som presenteres her. Alle de tidligmesolittiske er som nevnt små og tilsynelatende spor av et utpreget mobilt bosetningsmønster. Av de mellommesolittiske lokalitetene prosjektet har undersøkt, er det flere som er mer omfattende enn

det tidligere undersøkelser på Østlandet har vist, både i betydningen funn og med hensyn til aktivitet/funksjon. Gunnarsrød 7 har over 12 000 funn og er strandlinjedatert til første del av mellommesolitikum. På Prestemoen 1 har det framkommet et unikt beinmateriale. Langangen Vestgård 1 kan bli sentral i diskusjonen omkring utviklingen av en mer områdetilknyttet eller stasjonær bosetning allerede i mellommesolitikum. Ikke bare har boplassen et relativt høyt antall littiske funn, men vel så viktig: et bredt spekter av aktiviteter som supplerer hverandre, i tillegg til godt daterte strukturer og beinfunn. Det er dermed mulig at boplassen representerer et lengre, sammenhengende besøk. Det er videre funnet et 40-talls trinnøkser og emner på Langangen Vestgård 1 av en bestemt type diabas som viser til en etablert tradisjon knyttet til akkurat dette råstoffet. Det samme råstoffet er i bruk på flere av lokalitetene på Gunnarsrød til økseproduksjon i overgangsfasen mellom mellommesolitikum og begynnelsen av senmesolitikum. Kilden er ukjent, men kan antas å være relativt lokal. En helt innledende grovtillugging av emner har funnet sted ved kilden, og ikke på boplassene, men det er nokså store emner som er fraktet til boplassene. I neste bind av Vestfoldbaneprojektets publikasjoner presenteres en klassisk nøstvetlokalitet, Vallermyrene 4. Boplassen er en representant for det som vanligvis oppfattes som det nærmeste vi kommer basisboplasser på Østlandet i eldre steinalder. Vallermyrene 4 er svært funnrik og har omfattende

økseproduksjon. Råstoffbruken knyttet til økseproduksjon er imidlertid langt mer variert enn det som er tilfellet i tidligere perioder, for eksempel på Langangen Vestgård 1. Vallermyrene 4 er med på å problematisere oppfatninger om klassiske nøstvetlokaliteter på Østlandet og problemstillingen angående etableringen av stasjonær eller område-tilknyttet bosetning.

Bind 2 er ellers i særlig grad knyttet til prosjektets andre hovedproblemstilling: de lange linjene i neolittiseringsforløpet, herunder blant annet overgangen fra kystbosetning til agrarbosetning, kronologi, driftsformer i det tidlige jordbruket og kommunikasjon. Det er undersøkt flere godt daterete strandbundne boplasser fra både senmesolitikum (nøstvet- og kjeøyfasen) og tidligneolitikum. Flere av de tidligneolittiske lokalitetene har keramikklfunn. Én av de neolittiske lokalitetene var ikke direkte strandbundet og viser en annerledes bruk av landskapet i senneolitikum (Gunnarsrød 5). Strandbundet var heller ikke lokalitetene Solum 2 og 3 i Larvik. Opprinnelig var de antatt å være mesolittiske, datert ut fra høyde over havet. Forekomst av de karakteristiske «nøklegårdsspissene» (jf. Jaksland og Kræmer under utgivelse og kap. 2, bind 2, denne serie) viser antagelig til en spesialisert aktivitet i utmark som kan dateres til senneolitikum / eldre bronsealder. Driftsformer i tidlig jordbruk fra eldre jernalder er dokumentert på Vallermyrene 2. Førromersk jernalder er representert på Herregårdsbekken i form av tre velbevarte graver, som er undersøkt av prosjektet. Gravene kan sees i sammenheng med det omfattende hulveisystemet i området.

Det er i de senere årene gjennomført flere utgravningsprosjekter i Vestfoldbaneprosjektets nærrområde. E18 Brunlanes-prosjektet undersøkte 10 pionerboplasser som alle lå høyere enn 95 moh., og som er strandlinjedatert til preboreal og tidlig boreal periode (Jaksland 2012a, 2012b, 2013). Prosjektet E18 Bommestad–Sky i søndre Vestfold har også undersøkt ni mellommesolittiske lokaliteter parallelt med at Vestfoldbaneprosjektet pågikk. På én av disse lokalitetene er det funnet en velbevart boligstruktur i form av en tuft fra mellommesolitikum (Solheim og Damlien 2013). I tillegg kommer et mindre prosjekt på Skutvikåsen ved Skien, som omfattet utgravning

av tre boplasser mellom 33 og 59 moh. (Ekstrand 2013). Dessuten finnes det noen eldre undersøkelser av steinalderboplasser: Rognlia (Ingstad 1970), Nordby (Gjerpe og Bukkemoen 2008a), Rødbøl (Mansrud 2008) og Rugtvedt (Odgaard 1993). Totalt dreier det seg da om 46 faglig undersøkte steinalderboplasser i regionen, sammenstilt i figur 3. I tillegg vil det komme flere faglig undersøkte lokaliteter de nærmeste årene, som er under utgravning i forbindelse med utbygging av ny E18 i Bamble mellom Rugtvedt og Dørdal (Solheim 2014). Samlet gir alle disse arkeologiske undersøkelsene unike muligheter til studier av typologisk-kronologiske forhold, og ikke minst gir de muligheter til å studere utviklingen av bosetningsmønsteret i regionen gjennom hele steinalderen.

SUMMARY

Three volumes present the results from the Vestfoldbane project. The archaeological excavations and assemblages are dealt with in Volume 1 and 2. This volume presents the ten oldest sites, dated to the Early and Middle Mesolithic, including the transition to the Late Mesolithic, approximately 8800–6100 BC (9500–7300 BP).

Today, the area by the county border between Vestfold and Telemark consists of hilly forest terrain. With high hills, fjords and archipelago, the landscape resembles the Stone Age condition, apart from the water level which was much higher during prehistory. At the time of occupation, all sites presented were shore bound, but still far from the open sea.

The sites are very different. The oldest sites, often assumed to be part of a mobile settlement system, are often small in size and have few finds. However, several of the investigated sites from the Middle Mesolithic, suggest sites from this period were far more extensive than generally accepted. One of the main problems of the project deals with the introduction of a semi-sedentary way of life. When did people become more tied to territories during the Mesolithic? The investigations can shed some new light on this problem.